

UDK 811.163.42'367.7(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljen 15. rujna 2003.
Prihvaćen za tisak 25. rujna 2003.

Lana Hudeček

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2
10000 Zagreb
lhudecek@ihjj.hr

DOPUNE GLAGOLIMA GOVORENJA, MIŠLJENJA I SRODNIH ZNAČENJA U HRVATSKOME KNJIŽEVNOM JEZIKU OD 17. DO POLOVICE 19. STOLJEĆA – STRANI SINTAKTIČKI UTJECAJI

U radu se obrađuju dopune glagolima govorenja, mišljenja i srodnih značenja¹ u hrvatskome književnom jeziku od 17. do polovice 19. stoljeća koje su u prvome redu posljedica romanskih, latinskih i talijanskih, sintaktičkih utjecaja. Ovaj je rad nastavak, drugi dio rada *Glagoli govorenja i mišljenja u hrvatskome čakavskom književnom jeziku do 17. stoljeća – strani sintaktički utjecaji*² i zajedno s njime daje pregled dopuna tim glagolima koje su u hrvatski jezik ušle kao sintaktičke prevedenice, opisuje njihov status u svim trima hrvatskim književnim jezicima, njihovu sudbinu u počecima standardizacije hrvatskoga jezika i njihov status u jezikoslovnim priručnicima do polovice 19. stoljeća.³

¹ Ta skupina glagola obuhvaća i glagole poput *čuti, pisati* itd. te neke glagole kojima se opisuju osjećajna stanja. *Glagoli govorenja i mišljenja*, međutim, uobičajen je naziv u gramatičkoj tradiciji i podrazumijeva se da ta skupina uz "prave" glagole govorenja i mišljenja obuhvaća i njima srodne glagole (koji označuju kakvu vrstu komunikacije).

² Hudeček (200: 95–112).

³ Dopune prema latinskomu akuzativu s infinitivom, nominativu s infinitivom i rečenične dopune, problem upravnoga i neupravnoga govora ne razmatraju se u ovome radu i bit će predmetom posebnog rada.

1. Uvod

U predstandardnome razdoblju i razdoblju početaka standardizacijskih procesa⁴ često u hrvatskome književnom jeziku uz glagole govorenja i mišljenja stoje dopune koje su posljedica utjecaja stranih jezika, u prvome redu latinskoga i talijanskoga⁵.

U prvome dijelu ovoga rada pokazala sam da se u predstandardnome vremenu, vremenu u kojemu govorimo o trima hrvatskim književnim jezicima (hrvatskome čakavskom književnom jeziku, hrvatskome kajkavskom književnom jeziku i hrvatskome štokavskom književnom jeziku), podudara velik broj pojava na morfološkoj i sintaktičkoj razini⁶. Zaključeno je:

- književni su hrvatski jezici rasli na bogatoj tradiciji, u prvome redu stranog (latinskog, crkvenoslavenskog, talijanskog, njemačkog)⁷
- njihova je međusobna povezanost bila veoma čvrsta⁸, autori su poznavali djela drugih autora koji su pisali ili istim ili kojim drugim hrvatskim književnim jezikom; očito je – bez obzira na to što su postojali različiti hrvatski književni jezici s bitnim fonološkim i morfološkim razlikama – postojala težnja ka stvaranju univerzalnoga jezičnog koda, da se pisalo oslanjajući se na uzore i na više-manje napisana ali poznata pravila.⁹

⁴ Postavljanjem gornje granice razdoblja ne dovodim u pitanje postavku o trostoljetnome postojanju hrvatskoga standardnog jezika. Odabir te gornje granice ne podrazumijeva, kako bi se možda moglo razumjeti, da se u ovome radu istražuju dopune glagolima govorenja mišljena i srodnih značenja, koje su sintaktičke prevedenice, do početaka hrvatskoga standardnog jezika. U njemu se istražuje taj problem do polovice 19. stoljeća stoga što mi je namjera uz ostalo bila i da pokažem što se s tim dopunama događalo u vrijeme uspostavljanja standarda, u samim njegovim počecima, dakle upravo u onome razdoblju koje iznimno zanimljivim čini činjenica da se u njemu standard oblikuje i nastaje. Tezu o drugoj polovici 18. stoljeća kao početku hrvatskog standarda potvrdili su mnogi istraživači povijesti hrvatskoga jezika (npr. Brozović (1970: 138–139), Samardžija (1997: 7)). Također je postavku o trostoljetnome postojanju hrvatskoga standardnog jezika potvrdio u studiji o Kanižličevu jeziku J. Vončina, pokazavši da se Kanižličev jezik mora promatrati u kontekstu njegova nastojanja da uzme ponajbolje od ukupne hrvatske književnojezične tradicije (usp. J. Vončina (1975:172)).

⁵ Iako postoji opće slaganje o snažnome utjecaju tih jezika na razvoj hrvatskoga književnoga jezika, taj problem nije nikada sustavno obrađen. Usp. Havranek (1964/3: 181): “Mislim da je jasan jednostrani utjecaj latinskoga jezika na narodne europske jezike – kako u zalihri riječi tako i u sintaktičkoj strukturi. Po mome shvaćanju možemo tu govoriti o bilingvizmu – svakako o bilingvizmu književnih jezika socijalno i funkcionalno ograničenome, s prilično jakim posljedicama u razvoju; možemo govoriti o utjecaju na izgradnju složenih rečenice, red riječi, na participijalne konstrukcije i tako dalje, i izvan granica književnog jezika.”. Usp. i Kuna (1977), Vinja (1951).

⁶ Usp. Hudeček (2001: 96, 97).

⁷ U svojoj gramatici *Grammatica della lingua Illirica* Francesco Maria Appendini s razlogom piše (1838³: 12): “La sintassi latini era la sola, che ci potesse servire di norma per ordinare l’Illirica.”

⁸ Na međusobno interferiranje hrvatskih književnih jezika upozoravaju mnogi istraživači, usp. Damjanović (1984), Hercigonja (1974), Malić (1992: 116), Gabrić-Bagarić (1984), Moguš (1995), Hudeček (2001: 97; 2003) itd.

⁹ Usp. npr. Maretić (1916: 174): “Nijedan dalmatinski (kao ni slavonski) pisac nije sasvim točno naslje-

Sintaktičke prevedenice koje obrađujem u ovome radu (koji je nastavak, drugi dio naprijed spomenutog rada) također su, kako će se pokazati, zajednička oznaka svih književnih jezika, riječju hrvatskoga književnog jezika¹⁰, kako nazivam jezik hrvatske pismenosti predstandardnog razdoblja i razdoblja u kojemu se standard oblikuje i uspostavlja.

2. Građa

Pri odabiru građe prednost je dana štokavskoj građi jer je cilj rada pokazati sudbinu promatranih dopuna glagolima govorenja i mišljenja u predstandardnome razdoblju i u razdoblju početaka standardizacije; kako je i uloga kajkavskoga kao književnog jezika i sudionika u utakmici za standardni jezik bitna, i iz kajkavskoga književnog jezika uzeto je dosta građe. Može se zbog toga činiti da je čakavski književni jezik u ovome radu zapostavljen, ali to je samo zbog njegova drukčijeg statusa u promatranome razdoblju u kojemu je on, za razliku od razdoblja proučavanog u prethodnome radu, u “drugome planu”.

Za istraživanje provedeno u ovome radu upotrijebljena je ova građa:

- *Vila Slovinika* Jurja Barakovića (1613),
- konkordancija Gundulićeva *Osmana* (1621),
- *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića (1759),
- odlomci iz djela Matije Divkovića, Ivana Bandulavića, Stjepana Matijevića, Pavla Posilovića, Pavla Papića, Ivana Ančića, Stjepana Margitića, Lovre Šitovića, Marijana Lekušića, Jerolima Filipovića, Filipa Lastrića, Vice Vicića, Nikole Lašvanina (v. Izvori 5),
- *Sveta Rožalija* Antuna Kanižlića (1780), *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* (1788.) Antuna Ivanošića, *Satir iliti divji čovik* (1779) Matije Antuna Relkovića,
- *Biblija* Bartola Kašića (1625),
- *Sveto pismo Novog zakona* Matije Petra Katnčića (1831),
- *Drame Sveti Aleksi* (1786) i *Matijaš grabancijaš dijak* (1821) Tituša Brezovačkog
- *Danica horvatska*, godište 1835. i *Danica ilirska*, godište 1844.
- programski i jezikoslovni članci Adolfa Vebera Tkalčevića, Stanka Vraza, Ljudevita Gaja, Frana Kurelca, Bogoslava Šuleka,
- *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (u daljnjemu tekstu *AR*),
- *Rječnik hrvatskoga kajkavskog književnog jezika* (u daljnjemu tekstu *KR*),
- građa za *Rječnik hrvatskoga kajkavskog književnog jezika*.

dovao narodni govor svoga zavičaja, nego se svaki više ili manje ugledao u druge pisce, i tako im je jezik dosta konvencionalan, dakako u znatno manjoj mjeri nego li u pisaca drugih vremena i drugih naroda, gdje se jedinstveni književni jezik uči u školama, gdje za nj ima gramatika...”

¹⁰ Hrvatskim književnim jezikom nazivam ukupnost hrvatskih (predstandardnih) književnih jezika (više o tome v. u Hudeček (2001: 97) i Hudeček (2003: 14, 15).

Primjeri su označeni imenom i prezimenom autora ili nazivom časopisa. Podaci o izvorima iz kojih je preuzeta građa nalaze se na kraju rada.

Gramatike

- Bartol Kašić 1604. *Institutionum linguae Illyricae libri duo*. Rim. (Pretisak: Most. Zagreb. 1977; Pretisak s prijevodom: *Osnove ilirskoga jezika u dvije knjige*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 2002.).
- Ardellio Della Bella. 1728. *Istruzioni grammaticali della lingua illirica. Dizionario italiano, latino, ilirico*. Venecija.
- Lovro Šitović Ljubušak. 1742. *Grammatica latino-illyrica*. Venecija.
- Toma Babić. 1745. *Prima grammaticae institutio pro trybonibus illyricis accommodata*. Venecija.
- Blaž Tadijanović. 1761¹. *Svaschta po mallo illiti kratko sloxenye immenah i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik*. Magdenburg.
- Matija Antun Relković. 1767¹. *Nova slavonska, i nimacska gramatika*. Zagreb.
- Marijan Lanosović. 1778¹. *Neue Einleitung zur Slavonischen Sprache*. Osijek.
- Josip Jurin. 1793. *Grammatica Illyricae iuventuti Latino Italoque sermone instruendae accommodata*. Venecija.
- Josip Voltić. 1803. *Grammatica illirica*. Ricsoslovník illirickoga, italianskoga i nimacskoga jezika. Beč.
- Šime Starčević. 1812. *Nova ricsoslovica iliricska*. Trst. (Pretisak: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb. 2002).
- Antun Mažuranić. 1839. *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*. Zagreb
- Francesco Maria Appendini. 1838³. *Grammatica della lingua Illirica*. Dubrovnik.
- Ignac Kristijanović. 1840. *Anhang zur Grammatik der kroatishen Mundart*. Zagreb.
- Ignjat Alojzije Brlić. 1842². *Grammatik der illyrischen Sprache*. Zagreb.
- Vjekoslav Babukić. 1854. *Ilirska slovnica*. Zagreb.
- Antun Mažuranić. 1859. *Slovnica Hèrvatska za gimnaziju i realne škole*. Zagreb.
- Adolfo Veber Tkalčević. 1876. *Slovnica hèrvatska*. Zagreb.

3. Dopune glagolima govorenja i mišljenja u hrvatskome čakavskom književnom jeziku do 17. st.

U radu u kojemu sam istraživala dopune glagolima govorenja i mišljenja u čakavskome književnom jeziku do kraja 16. stoljeća¹¹, zaključeno je sljedeće: u hrvatskome čakavskom

¹¹ Hudeček (2001: 95–112).

književnom jeziku do 17. stoljeća uobičajena je dopuna *od+G* uz glagole govorenja. Dopuna *od+G* rjeđa je uz glagole mišljenja, uz koje najčešće stoji dopuna u *A*. Dopuna *o+L* rijetka je i uz glagole govorenja i uz glagole mišljenja; u pregledanome korpusu nešto je potvrđenija uz glagole mišljenja. Uz mnogo običniju dopunu u *A* uz glagole mišljenja, u pregledanome se korpusu rijetko javlja i dopuna *na+A*. Pokazuje se da je već u 16. stoljeću nevažna činjenica da je riječ o sintaktičkim prevedenicama: iako su u tome razdoblju one općenito češće u prijevodnim tekstovima, dopuna *od+G* uz glagole govorenja i dopuna u *A* uz glagole mišljenja u 16. su stoljeću bitnim (sintaktičkim) obilježjem hrvatskoga (čakavskog) književnog jezika.

Dopuna u *D* s prijedlogom *k* uz glagole govorenja u pregledanome je korpusu mnogo rjeđa od dopune u *D* bez prijedloga. U tome je korpusu nešto bolje potvrđena u *Žićima svetih otaca* i *Kožičićevu Psaltiru* (u prvome djelu prisutan je utjecaj hrvatskostaroslavenskoga jezika, drugo je djelo njime pisano). U izvornim djelima hrvatskih pisaca dopuna u *D* bez prijedloga mnogo češća, dopuna *k+D* iznimna.

Može se sažeti da nepisana norma hrvatskoga čakavskog književnog jezika, nepisana pravila koja autori književnih i pisanih djela uopće poštuju, uglavnom podrazumijeva uporabu dopune *od+G* uz glagole govorenja i uporabu dopune u besprijedložnome akuzativu uz glagole mišljenja, uz rjeđu dopunu u *G* s prijedlogom *od*.

Uporaba pak dativa s prijedlogom *k* znatno je rjeđa od dopune u besprijedložnome dativu i funkcionalno ograničena na crkvenu književnost, osobito biblijske prijevode, u kojima se doslovnim prevođenjem latinskoga *ad* nastoji što manje okrnjiti svetost izvornika.

4. Razradba

U ovome će radu biti riječi o ovim problemima:

- odnosu dopune u genitivu s prijedlogom *od*, dopune u lokativu s prijedlogom *o* i dopune u akuzativu uz glagole govorenja i mišljenja,
- dopuni *vrh/vrhu/svrhu/više+G* uz glagole govorenja i mišljenja,
- odnosu dopune u dativu s prijedlogom *k* i dopune u besprijedložnome dativu uz glagole govorenja,
- frazeologiziranoj dopuni u akuzativu s prijedlogom *na* uz glagole govorenja u značenju 'klevetati'.

4.1. Dopuna u genitivu s prijedlogom *od*, dopuna u lokativu s prijedlogom *o* i dopune u akuzativu uz glagole govorenja i mišljenja

Uporaba genitiva s prijedlogom *od* u hrvatskome je književnom jeziku mnogo češća nego u suvremenome standardnom jeziku. Najčešće se pri uporabi takve konstrukcije (osobito u čakavskome književnom jeziku) slijedi talijanski model te se npr. genitiv s

prijedlogom *od* redovito upotrebljava uz imenicu *ljubav* (prema *l'amore del* + genitiv)¹², uz glagol *činiti* (prema talijanskomu *fare di* ili *da: fare da (di) medico* 'činiti, vladati se kao liječnik')¹³ itd. (usp. Šupuk 1952), konstrukcijom *od+G* često se izražava posvojni odnos¹⁴.

Istraživači povijesti hrvatskog jezika u monografijama o jezicima pojedinih pisaca 17. i 18. stoljeća gotovo beziznimno upozoravaju na to da je veoma česta dopuna u genitivu s prijedlogom *od* uz glagole govorenja i mišljenja.

Uporabu te konstrukcije svakako valja tumačiti talijanskim utjecajem, sintaktičkim prevođenjem talijanskih konstrukcija, ali to je i konstrukcija koju poznaju i čakavski govori. Na štokavskome području ona postoji u posavskome govoru.¹⁵

Đ. Đorđević (1896: 145) primjećuje da u Divkovićevu jeziku *od+G* dolazi uz glagole: *sumnjati, veleti, govoriti, zaboraviti se, pripovijedati, čitati, spomenuti se, pjevati*.

J. Vončina (1975: 147) piše: "Stari su gramatičari u paradigmatu uveli ablativ, koji je zapravo veza *od+G* (usp. t. 54). Unatoč Della Bellinoj nedosljednosti (u fusnoti: U DIZ

¹²Ljubav od čistoće *Kašić*, usp. Gabrić-Bagarić (1984: 159); usp. u kajkavskome književnome jeziku dopunu u besprijedložnome genitivu uz imenicu *ljubav*: Nima domorodstva prez ljubavi materinskog' jezika (naslov) (*Danica* 1835, br. 17: 65).

¹³Ovi je svijet prikaza ali komedija. Ovi čini na njemu *od kralja, ovi od gospara, ovi od trgovca, ona čini od gospođe, ona od nevjeste, ona od djevojčice. Bašić. (AR s.v. od).*

¹⁴Genitiv s prijedlogom *od* kojim se izražava pripadanje svakako je i pučka i knjiška prevedenica, pod utjecajem talijanskog jezika poznata mnogim govornicima; Šupuk (1952: 264) upravo posvojni genitiv s prijedlogom *od* navodi kao prvi problem u radu o stranim sintaktičkim utjecajima u "našem primorskom govoru". Ističe da se često uz konstrukcije s posvojnim pridjevom (*Marijina kuća, Ivanova žena*) upotrebljava i konstrukcija s posvojnim genitivom s prijedlogom *od* (*kuća od Marije, žena od Ivana*), koja je sintaktička prevedenica talijanske posvojne konstrukcije (*la casa di Maria, la moglie di Giovanni*), a rjeđe bez prijedloga (*kuća Marije, žena Ivana*).

U Hudeček (2003) zaključuje se u poglavlju o izricanju posvojnosti genitivom s prijedlogom *od* da se posvojni genitiv s prijedlogom *od* u najvećemu broju slučajeva upotrebljava kako bi se njime izrazila neotuđiva posvojnost. U slučaju živoga posjedovatelja između njega i posjedovanoga postoji ili odnos rodbinske pripadnosti ili odnos dio (konkretan ili apstraktan, npr. osobina) – cjelina. Između neživoga posjedovatelja i posjedovanoga odnos je dio – cjelina, kao i između veoma dobro potvrđenoga apstraktog posjedovatelja i posjedovanoga.

Također se zaključuje da se u pregledanome korpusu veoma rijetko posvojnim genitivom s prijedlogom *od* izražava: pripadanje živomu posjedovatelju označenomu imenom; takvo se pripadanje izražava najčešće posvojnim pridjevom, rjeđe besprijedložnim genitivom; pripadanje živomu posjedovatelju označenomu zamjenicom; takvo se pripadanje za posjedovatelja označenog 1. i 2. licem izražava posvojnomo zamjenicom, za posjedovatelja označenog 3. licem genitivom lične zamjenice ili posvojnomo zamjenicom.

¹⁵Usp. Ivšić (1913: 117): "Mjesto *o* govori se *od* uz glagol *lupit*, na pr. *lupit od zemlju* (...). – Tako se govori često *od* mjesto *o* i uz glagole kao *govoriti, pripovijedati*." (U fusnoti uz tu rečenicu piše: "Tako čitam u M. Reljkovića i: *misleći od toga* (v. Gram. XI).")

Posavski govor prostorno Ivšić određuje ovako (1913: 128): "Posavskim govorom zovem ja čitav niz govora u Slav. i Donjoj Bos. Posavini, gdje se nalazi akcenat ~. Na zapadu je granica tome govoru Mačkovac – Drežnik, na sjeveru crta Drežnik – Škrabutnik – Frkljevci – Sovski dol – Paka – Crni Potok – Tomica – Šušnjevcu – St. Topole – Lapovci – Trnava – N. Perkovci – Selca – Gašinci – Gorjani – Semaljci – Mrzović – Ivankovo – Đeletovci; na istoku Đeletovci – Novo Selo – Soljani – Račionovci, na jugu Sava do blizu Šamca, a onda preko Save kroz Bos. Posavinu (ne znam kako daleko na jug). (...) Govor što ga zovem posavski prostire se prema sjeveroistoku i daleko od Prave Posavine."

AVV. (str. 38) navodi primjer “Govorim o tebi”, što je dopuštalo da se uz glagole govorenja i mišljenja upotrebljava lokativ istovjetan današnjemu) Kanižlić se uz glagole govorenja i mišljenja mnogo služio prijedložnim genitivom preuzimajući dakle i romansku rekciju tih glagola: mlogo *od rastanka govoriste* moga SR 766, *Što sciniš od čarka...?* MB 155, *kaži mi štogod od njegove svetinje* UM 506, *spomeni se od mene* BS 173, *ja se od tebe neću zaboraviti* UM 34.I”.

D. Gabrić-Bagarić (1984: 158–159) upozorava da Kašić uz glagole govorenja redovito ima dopunu *od+G* umjesto dopune *o+L*, i napominje da je riječ o pojavi poznatoj primorskim govorima, čakavskim i štokavskim te da je za to primjere moguće naći kod svih pisaca s kojima se uspoređuje njegov jezik. Smatra da je nesumnjivo u pitanju talijanski sintaktički utjecaj, te da je nepotrebno tu pojavu točno odrediti u smislu literarno-narodno, s obzirom na to da je ta konstrukcija obilježjem i Kašićeva materinskoga govora i da ju je upoznao i u čakavskoj i u štokavskoj literaturi.

M. Lukenda u radu o Franji Jukiću (2000: 204) također piše: “Iz literarne tradicije, gdje predstavlja sintaktički kalk prema talijanskom, preuzeo je Jukić dopunu *od s genitivom* umjesto *o s lokativom* uz glagole govorenja i srodnih značenja. Takvih primjera ima dosta: rad bih znati od tih mojih knjiga B 10, 179; ako si čuo od te knjige P7, 120; pjesma od Omera i Merime (mj. o Omeru i Merimi) P 11, 122; ako se što od njih spominješ P 13, 124.” te napominje da istu pojavu poznaje i jezik časopisa.

I Ivo Pranjković (2000: 55) upozorava da u jeziku franjevac Bosne Srebrene (*Jezik fra Bone Benića*) ima dosta specifičnosti u uporabi prijedloga, osobito u uporabi prijedloga *od* “u vezi s kojim su danas neuobičajene porabe uvjetovane uglavnom utjecajem talijanskoga jezika”.

Krajem 19. stoljeća Luka Zima u radu *Neke, većinom sintaktičke razlike...* (1887: 211) pišući o uporabi genitiva s prijedlogom *od* zaključuje da se ta konstrukcija nalazi obično u čakavštini i kajkavštini u nekim primjerima gdje u štokavštini pravilno stoji lokativ s prijedlogom *o*. Navodi primjere iz Marulića, Hektorovića, Kavanjina itd. za čakavštinu, nekoliko, većinom Gundulićevih primjera za jezik starih dubrovačkih pisaca i nekoliko kajkavskih primjera. Primjeri koji trebaju pokazati kako je u štokavštini drukčije, uglavnom su iz Vukovih djela. Tako Zima zanemaruje čitav štokavski korpus slavonske književnosti 18. stoljeća i književnosti bosanskih franjevac 17. i 18. stoljeća, dalmatinske štokavce na čelu s Andrijom Kačićem Miošićem itd.¹⁶ A upravo je u njih u vrijeme oblikovanja hrvatskoga standarda ta uporaba najčešća, gotovo prerasla u nepisano pravilo, i to jedno od čvršćih pravila još nenormirana jezika. Može se to zaključiti i iz već citiranih radova, a pokazat će to i ovaj rad.

Dok sam u prethodnome radu razlikovala prijevodne (s talijanskoga, s latinskoga) tekstove i izvorne tekstove, u ovome to ne činim s razloga što u promatranome razdoblju nema više osobite koristi razlikovati izvorno i prijevodno. Hrvatski književni jezik u tom

¹⁶ Time čini metodološku pogrešku miješajući dijakronijsko sa sinkronijskim stanjem: iz čakavštine uzima stare književne primjere, iz kajkavštine također, a štokavski uzima (osim nekoliko primjera iz Gundulića) u njegovu suvremenom, standardiziranom obliku.

je vremenu već kodificiran sustav kojemu je uporaba tih sintaktičkih prevedenica jedna od stalnica, prisutna jednako i bez bitnih razlika i u prijevodnim tekstovima i u izvornim djelima.

4.1.1. Glagoli govorenja

4.1.1.1. Dopuna *od* + *G*¹⁷

govoriti // reći // besjediti // pjevati // razgovarati se // čuti // kazati // kazivati // pisati
+ *od* + *G*

čakavski hrvatski književni jezik:

Govorio sam *od Splječana*, ki su bili, ki su sada. *Jerolim Kavanjin*; Meni 'e htio kazat tvoje *od slobodi*. *Jerolim Kavanjin*; Neka se mi učimo, *od nijednoga* zlo ne govoriti. *Franjo Glavinić*¹⁸

štokavski hrvatski književni jezik:

Ne govoru *od ovijeh stvari*. *Bartol Kašić*; Ako si se razgovarao *od rečenijeh grijeha*. *Bartol Kašić*; Ah, ke glase čuh *od tebe*, moj nevjerni vjereniče! Komu veće i u koga i kad tužna da vjerujem, *od viteza Korevskoga* kad nevjeru čujem ovu. *Ivan Gundulić*; Kad *od bojnijeh* kazat *zgoda* poklisar se carski uputi. *Ivan Gundulić*; Vele ona zna i smije, vele se *od nje* pripovijeda. *Ivan Gundulić*; Sve se ovo *od nje* kaže. *Ivan Gundulić*; Ah, razmisli sa mnom sada, što će rijeti *od njih* svaki? *Ivan Gundulić*; Kad Orfeo kraj nje poja drage pjesni *od ljubavi*. *Ivan Gundulić*; Zašto ne ja, danu Orfeo, kad bi *od tebe* spjevat htio, vele bi se prije smeo... *Ivan Gundulić*; Ovo su oni *od koji* Latini često beside. *Andrija Kačić Miošić*; Svu istinu valja reći / *od svitovnji svećenici*. *Andrija Kačić Miošić*; Videći dakle Samuel, kralj bulgarski, da mu u planini nahuditi ne mogaše, poče ga moliti da sađe š njime besiditi *od stvari* od kraljestva njegov... *Andrija Kačić Miošić*; ...i ovo su oni Goti *od koji* Latini često beside njiovu opačinu... *Andrija Kačić Miošić*; Ovi kralj biše puno mudar, razuman i dobar i zato znade uzdržati svoje podložnike u miru i ljubavi, ne nahodeći se niko ko bi *od njega* zlo rekao oli pomislio... *Andrija Kačić Miošić*; ... posla poklisare kralju Vladimiru da se dostoji doći na meaş od Bugarije za zboriti s Vladislavom, novim kraljem od Bugarije, *od stvari korisni* za živiti u skladu i miru. *Andrija Kačić Miošić*; Mrmljeći *od starišina* i govoreći zlo *od mladarije*. *Pavao Posilović*; Nego su sami sebi obirali pokore i činili take, da je strahota *od nji* govoriti. *Filip Lastrić*; Govoreći *od kakvi mu drago griha*. *Filip Lastrić*; *Odlučio* sam dakle reći vam nekoliko riči *od one strahovite*

¹⁷ U Dubrovčana potvrđena je i dopuna *od+L*: *Od ovemu* što govore? *Junije Palmotić*; S hvalam njega uzvisi-va i *od njemu* sved govori. *Antun Gleđević*; u Slavonaca pak *od+A*: *Od šta* kada besidimo, od strahote poblidimo. *Vid Došen*; *Oda šta* se to, mladići moji, razgovarate? *Matija Antun Relković*.

¹⁸ Budući da je u ovome radu riječ o razdoblju u kojemu mnogi pisci svjesno rade na potiranju dijalektnih granica i teže stvaranju univerzalnog jezika, teško ih je uvijek točno smjestiti u pojednostavljenju shemu, podjelu na čakavski, kajkavski i štokavski književni jezik. Osobito se to odnosi na pisce poput Franje Glavinića, hrvatske protestante, Ivana Belostenca itd.

vatre. *Filip Lastrić*; Poče se razgovarati *od lova*. *Filip Lastrić*; Ako biste kad čuli besidit *od vukodlaka*, ne virujete. *Jerolim Filipović*; Imam ti besiditi *od stvari potrebnih*. *Jerolim Filipović*; *Od ovih* među vama razgovarajte se. *Jerolim Filipović*; *Od Isukrsta* imali bismo se sveder razgovarat. *Jerolim Filipović*; *Od pravde* kad što linac čuje, na opako prigluhuje. *Vid Došen*; Ti *od smrti* mudro kažeš. *Vid Došen*; Tko *od Boga* govori. *Antun Kanižlić*; Da *od toga* u napridak nitko ne besidi. *Antun Kanižlić*; I dan danas *od njega* pivaju. *Matija Antun Relković*; Razgovarasma se *od naše tegobe*. *Matija Antun Relković*; Ti ćeš čuti *od onoga raja*. *Matija Antun Relković*; Pomnjjiv čuti *od sijanja* budi. *Matija Antun Relković*; ... pak u materinskom jeziku pisali bi knjige i otačbini svojoj poklonili, kakono je fabule za dicu Esopus i Phedro, čudoredne pripovidke za velike i male Pilpaj bramin, komedije i utvorenje Ovidius, *od gazdaluka i marve držanja* Vergilius i Kolumela, satira pisaoci Horatius, Juvenalis i ostali mlogi, *od koji* bi bilo dugo govoriti. *Matija Antun Relković*; ...pak ako što najmanje *od koga govoriti* čuju, ono oni na prvoj šumnoj igri, časti i sastanku prid svima gostima njemu na nos nataknu, očituju, osmiju, narugaju se i osprdaju... *Matija Antun Relković*; Po tri skule svagdi ostaviše / i u svakom selu namistiše: / prva skula naziva se prelo, / druga divan iliti posilo, / treća kolo, gdi se uče igrat / i svakakve lakrdije pivat, / *od koji* ću sada govoriti, / *Matija Antun Relković*; Ne kazuj mi sestro *od krčmara* / koji točeć svoj vilaet vara *Matija Antun Relković*; To ja kažem i moje je više, / on će skupo prodavati sviće; / a što velim jošter *od safuna*, / bolje projde neg zločesta vuna. *Matija Antun Relković*; Prem *od toga* da nitko ne piše ... *Matija Antun Relković*; Te zato ga vrlo ljudi štiju / i dandanas *od njega* pivaju. *Matija Antun Relković*; Jošter jedno napomenut hoću: / ... / i ostalu vragoliju mlogu / *od kojih* već govorit ne mogu. *Matija Antun Relković*; A *od krava* što ću govoriti; / s tobom ovdı zaludu zboriti. *Matija Antun Relković*; Još *od pete stvari* govorit ću. *Matija Antun Relković*; To se kaže *od težaka lini*. *Matija Antun Relković*; Niki Janča *od njih* lipo piše. *Matija Antun Relković*

kajkavski hrvatski književni jezik:

Od toga nije ... potrebno govoriti. *Ivanuš Pergošić*; (Budemo govorili) *od oneh perni* koje se imaju pokaštigati. *Ivanuš Pergošić*; Vu pervoj strane toga decretuma budemo govoriti *od početka* vugerske plemenščine. *Ivanuš Pergošić*; Koji mene odurjavaju, koteri *ob mene* zlo govore, smert sebi zaiskavaju. *Mihalj Šimunić*; (Z) batrivostjum jesem se ja podigel ... *od strašnoga onoga sudnjega dneva* prodekuvati. *Mihalj Šimunić*; Sedmi naipotlam svetak Device Marie je v nebo vzetje, *od koga* mi zadosta gore v šestom kotrigu govorimo. *Juraj Habdelić*; Drugi ... *od zemelskeh* neradi čuju. *Ivan Krištolovec*; Lavrenciuša samoga ... ovde vezda premislemo i *od njega* govoremo! *Cithara octochorda*; Vu gornjeh četireh ... zapovedan je govorjeno *od krivice*. *Juraj Mulih*; Kaj smo rekući *od oneh*, koji svetkov vreme najveć troše? *Juraj Mulih*; Pajdaštvo njegovo z redovniki i mašniki bilo je govorenje *od Boga* i *zveršenosti kerščanskeh*. *Adam B. Kerčelić*; Pokehdob mi *od konj* govorimo, hoću vam anda, dragi moj Mikula, jošče čudoviti jen dogođaj povedati. *Adam B. Kerčelić*; Actum, affrio ... veli se *od onoga* kaj se lahko da zarobiti; mu ... veli se *od detce* ali *od oneh* koji zbog bojazljivosti nit mu znadu reći nit zlobe odpreti. *Ivan Belostenec*; Kaj

budu drugi *od...tebe* velikaši sudili ako tak divji življenja način obdržaval budeš? *Tituš Brezovački*; Da veter malo popuhne, bi ga tja na Ivančšicu odnesel - veli se *od jako suhoga i meršavoga človeka. Danica*; Starešina ilirskih piscev Appendini nadalje na svetlo dal je Pripovest od starovečnosti i slovstva Dubrovničanov vu dvih deleh vu laškom (talijan-skom) jeziku. *Danica* 1835; i zato se samo od ovih ovde govoriti more ... *Danica* 1835; Z varnum se *od kavke* spomina. *Ljudevit Gaj*

4.1.1.2. Dopuna u akuzativu

čuti // pripovijedati // kazati // slušati // bugariti // reći // pjevati + A¹⁹

Vitezovi *svetogrđe* kad čuše ovo, na svoj dom se povrtiše. *Jerolim Kavanjin*; I još niku stvar povišu / lasnije bih mogal steći / neg tvo'e časti *koje* slišu / samo niki dil izreći. *Juraj Baraković*; Počeh bugariti *pir despota Vuka...* *Juraj Baraković*

Ivan Klimako *mladića* nam pripovijeda, koji činjaše jadan život dostojniji plača i suza nego besjede i pripovijesti. *Bernardin Zuzzeri*; Koje sveto pismo imenuje i u kratko *njihova junaštva* kaže. *Andrija Kačić Miošić*; Ako ću ti bez varčice *čest i sreću* kazivati, takom mi se majkom zvati! Ali neka znadeš Radovane, / da za novce ne pjevam junake, / već za ljubav, slavu i poštenje, vitezova stari uzvišenje. *Andrija Kačić Miošić*; ... i tako mnogi inostranci *čuvši njegovu dobrotu* ... svoja mesta ostaviše i pod njegovu se krilo utekoše. *Andrija Kačić Miošić*; Sada jesmo u tugah *čuvši smrt* koga prijatelja. *Pavao Posilović*; Jakov sveti kažući mi *srčbu Božju* koja imadjaše doći. *Stjepan Margitić*; *Slavu našu* jedan drugom kaže. *Antun Matija Relković*

4.1.1.3. Dopuna o + L

govoriti // reći // besjediti // razgovarati se // čuti // pripovijedati+ o // ob + L

Gradjane i gosti *ob tebi* beside. *Juraj Baraković*

Da se *o zlu* razgovaraju. *Bartol Kašić*; Ne govorimo *o tomu* 'omittamus haec'. *Ardelio Della Bella*; Sretnija bi mnogo bila da sam, da sam onda mrtva ostala, kad mi *o tebi* čut bi sila sve što sam se naslušala. *Ivan Gundulić*; Komu na svijetu već vjerujem, *o vitezu Korevskomu* kad nevjeru taku čujem. *Ivan Gundulić*; Opatica od monastijera, *o komu* odizgar besjedismo. *Ignjat Đurđević*; *O drugome* da govor', dok ga rane i obore. *Vid Došen*; Da besidit *o tom* stane. *Vid Došen*; Muči draga, *o tom* ne govor'. *Matija Antun Relković*.

O vami, o vašem bratom i o vašem sinom nijednu reč ne čuh. *Strelci (anonimni rukopis, pol. 19. st.)*

¹⁹ Uz neke imenice, kao *događaj*, san glagol *kazati* znači "ispričati". To nije problem dopune, nego semantike glagola i dopune, koja je u načelu apstraktna: U kratko *vas događaj* kazati imam. *Andrija Kačić Miošić*; U kratko tribuje kazati *nike događaje*. *Andrija Kačić Miošić*; Odgovoriše mu da oni san iztomačiti ne mogu, ako im *ga* ne kaže. *Andrija Kačić Miošić*; Neg mi samo *ova* kaži bez vrtenja i bez laži. *Vid Došen*

4.1.2. Glagoli mišljenja

4.1.2.1. Dopuna od + G

misлити // razmišljati (razmišljanje) // zaboraviti se // spomenuti se + od + G

Kad mišljaše *od vječnosti*. *Jerolim Kavanjin*; Niki *od slave* počehu misлити njegove. *Franjo Glavinić*

Ovako ti mi vazda imamao misлити *od našega puta*, to jest *od smrti*. *Pavao Posilović*; Da ne misli *od veličanstva i božanstva* meštra svoga. *Filip Lastrić*; Bogoljubna razmišljanja *od otajstav* odkupljenja čovičanskoga s. Bonaventure. *Marijan Lekušić*; Ne pristajući nas nikada ljubiti i *od nas* misлити. *Antun Kanižlić*; Kao da Bog rad milosti njima mora da oprosti *od pravice* ne misleći. *Vid Došen*; ... nemojte *se zaboraviti*, molim vas, *od zakletve vaše*, s kojom zakleti obećali ste virnost vojničku vašu do kapi krvi kralju vašemu posvidočiti. *Antun Ivanošić*; Spomenite *se od staroga junačstva* neumrle didovine vaše ... *Antun Ivanošić*

Kaj budu drugi *od ... tebe* velikaši sudili ako tak divji življenja način obdržavao budeš? *Tituš Brezovački*

4.1.2.2. Dopuna u akuzativu

Dopuna u besprijedložnome akuzativu uz glagole mišljenja sintaktička je prevedenica prema latinskome i talijanskom (usp. Vinja 1951: 563):

misлити²⁰ // razmišljati // saznati + A

Nit' me zlobe razmišljale *smrt*; sud, oganj i pakleni. *Jerolim Kavanjin*; I misleći *način*, pade mu u pamet u Jerusolim pojti. *Franjo Glavinić*; Ako ne bi razmišljao *stvari prošastne*. *Franjo Glavinić*

Sv. David *rajsko veselje* razmišljajući vapi. *Ardelio Della Bella*; Je li ki duh na svem sviti sad toliko brez milosti, jaoh da misleći *sej žalosti* ne uzbude proszuziti? *Ivan Gundulić*; Stah razmišljat *sva tva dila*. *Ivan Gundulić*; Sad *besjedu* sad *slobodu* razmišljajuć (Rizvan-paša) ter se čudi. *Ivan Gundulić*; Tvoje *zakone* sam sved mislio. *Ignjat Đurđević*; Hoću odovle razmišljat *te*, stvorče mili. *Ignjat Đurđević*; O prokletu srce moje koje nisi nikad *dobra* mislilo! *Matija Divković*; Jednom poče mislit *svoj opaki život i mnoštvo svoji griha*. *Jerolim Filipović*; Te što mislite *zloće* u srci vašije? *Filip Lastrić*; Budući zabavljeni

²⁰ Glagol *misлити* veoma se često upotrebljava u značenju 'promišljati, razmišljati, smišljati' i tada mu je obična dopuna u akuzativu, obično apstraktnih imenica (npr. Pokle izih iz utrobe, tvorih grijeha, mislih *zlobe*. *Jerolim Kavanjin* – 'smišljah zlobe') Taj glagol međutim ima i dopunu *na+A* ali samo u današnjemu značenju glagola *misлити*: *misлити // smisliti se +na+A*.

Na ispraznost mislite i speći i bdeći. *Ardelio Della Bella*; Ako ne htjed misлити *na se*. *Ivan Gundulić*; Ne ćeš li sagrišiti, misli često na *smrt*. *Pavao Posilović*; Smislite se, dragi, smislite *se na žene, domove, dičicu i družinu vašu*... *Antun Ivanošić*; Gđa si bil daleko mislil sam *na te* i *vu noći* i *vu dne*. *Matija Magdalenić*

stvarima vrimentitim, *vičnije* ne razmišljate. *Filip Lastrić*; Razmišljao je sveti otac *darove božje*. *Antun Kanižlić*

Lavrenciuša samoga ... ovde vezda premislemo i od njega govoremo! *Cithara octochorda*; Človeče (u paklu) ... *česa* mislil nesi ... buš imal tamo... *Matija Magdalenić*; Ovdě ćemo saznati svih Ilirov to jest južnih Slavjanov: Srbljev, Horvatov i Slovencev *starinsko življenje i baratanje, njihove župane, kneze, bane, kralje, viteze i druge učene i glasovite ljude*, kak također ilirskih državah i krajinah *starinsko vladanje; izvestja vrhu srče i nesrče predjovah naših, vrhu starih gradov i varošev; vrhu znamenitih mēstah i starih plemenah... Ljudevit Gaj*

4.1.2.3. Dopuna o + L

misлити + o + L

Ne misle nego *o samome njih uresu*. *Ivan Gundulić*; A već nemoj *o gospođi* tvoj misliti. *Junije Palmotić*; Svi ostali s mirom stojte, ne mislite veće *o boju*. *Junije Palmotić*; Al se *o tomu* najmanje misli. *Filip Lastrić*; Kano trgovčina misli sve udilje *o dobitku*. *Ivan Ančić*; Žensko ne zna plesti kiku a već misli *o čoviku*. *Vid Došen*; Sidio je Focijo niko vrime na miru, ako li se i ovo može reći, budući *o nemiru* mislio i jid zakuhao. *Antun Kanižlić*

Rječnici ne daju podataka o tome koja je dopuna potvrđenija. Ipak, i na temelju broja danih potvrda, a taj zaključak potvrđuju i primjeri iz ostalih izvora upotrijebljenih za ovaj rad, može se na prvi pogled zaključiti da situacija u 17. i 18. stoljeću u sva tri književna hrvatska jezika ne odudara bitno od one potvrđene za čakavski književni jezik do 17. stoljeća: daleko je u čitavome hrvatskom književnom jeziku najpotvrđenija dopuna *od+G* uz glagole govorenja, a dopuna u A i dopuna *od+G* uz glagole mišljenja.

Temeljito pregledani dijelovi Ivanošićevih²¹ i Relkovićevidjela i Gundulićeva *Osmana* pokazuju da je situacija upravo takva, a da je prevlast dopune *od+G* uz glagole

²¹ Potpun ispis glagola govorenja i mišljenja s njihovim dopunama iz Ivanošićeva predgovora *Svemogućemu neba i zemlje Stvoritelju*:

govoriti // razgovor imati (činiti) // riči izustiti od // ušutiti // razgovoriti se // spomenuti se // zaboraviti se + od + G:

Iz uzroka kojega ne nalazim potrebu *od toga* dužje govoriti...; ... jere nije sada moj posao niti cilj knjižice ove *od toga* razgovor ciloviti imati; ... da bi i bilo misto u sadašnjoj prigodi *od toga* razgovor činiti, u priprostoj pameti mojoj nalazim potrebu onu istinu ponavljati, koju davno jureve kroz tolike sabore glasovite isti Duh Sveti jest svršio...; Zato iz ljubavi bratinske, *od koje* sad s *tobom* razgovor imadem, ...; Čuj, što licumirnomu Judi izdan Isuhrst govori: "Juda," veli, "s celivanjem Sina Božjega izdaješ?" *Od kojega* je nadalje prid mloštvo učenika svojih *ove riči izustio*: ...; Još ću i ovo pridati pak ću *od ove stvari*, s kojom si najglasovitiji također bogoslovci glave taru, sasvim *ušutiti*; I ovo je sve ono, štioče moj poljubljeni, *od šta* sam se s tobom hotio u ovom predgovoru ljubazno prije *razgovoriti*...; ... nemojte *se zaboraviti*, molim vas, *od zakletve vaše*, s kojom zakleti obećeli ste virnost vojničku vašu do kapi krvi kralju vašemu posvidočiti...; *Spomenite se od staroga junačstva* neumrle didovine vaše...

smisliti se+na+A:

Smislite se, dragi, smislite se na žene, domove, dičicu i družinu vašu...

govorenja izrazita i naglašena (u Gundulićevu *Osmanu* nema potvrda za dopunu *o+L*) u sva tri književna jezika.

Uz glagole mišljenja dvije su dopune podjednako zastupljene: dopuna u besprijedložnome akuzativu i dopuna *od+G*. Za te se dvije dopune uz glagole mišljenja i za dopunu *od+G* uz glagole govorenja može zaključiti da su stabilna oznaka (ne možemo u predstandardnome vremenu govoriti o normi, ali to je upravo element koji ga čini kodificiranim) hrvatskoga književnog jezika na cijelome hrvatskom jezičnom području. Uz te dopune potvrđene su dakako i druge ali se one uglavnom mogu ograničiti područno ili na jedan od hrvatskih književnih jezika.

Uobičajenost dopune *od+G* pokazuje i činjenica da se ona redovito pojavljuje uz imenice istoga korijena kao glagoli govorenja ili mišljenja, osobito u naslovima²², npr:

Pisma od svetoga Alojzija, mladića anđeoskoga, Družbe Isusove Antun Kanižlić, beziznimno u naslovima Ezopovih fabula i Pilpajevih fabula M. A. Relkovića: Od lisice i jednoga jarca, Od lisice i jednoga risa, Od kurjaka i jednoga magarca, Od lisice i jednoga lava, Od magarca i jednoga konja, Od lava i od jedne srne, Od lava, magarca i kopuna, Od jednoga psa, kopuna i lisice, Od medvida i jednoga lava, Od jednoga oca i njegovih sinova, Od jednoga čovika i jednoga Satira, Od mačke i od štakorova (Ezopove fanule); Od jedne žabe, jednoga raka i od jedne zmije, Od jednoga kurjaka, jedne lisice, jednoga gavrana i jedne deve, Od slavulja i od baščovana, Od sokola i jednoga pileta, Od kornjače i od skorpionja (Pilpajeve fabule).

U štokavskome književnom jeziku slavonskih pisaca (Ivanošić, Kanižlić, Relković), dubrovačkih pisaca (Gundulić), dalmatinskih pisaca (Kašić-Miošić) i bosanskih franjevacu norma je prilično čvrsta:

- U Gundulićevu jeziku rijetke su potvrde za dopunu *o+L*; u *Osmanu* nema potvrda za dopunu *o+L*: uz glagole govorenja potvrđena je samo dopuna *od+L*; uz glagole mišljenja potvrđena je dopuna u *A*, slično stanju potvrđenomu u čakavskome književnom jeziku.
- U Ivanošićevu *Svemogućemu neba i zemlje Stvoritelju*, Relkovićevu *Satiru*, Kanižlićevoj *Svetoj Rožaliji* uz glagole govorenja obvezatna je dopuna *od+G* umjesto *o+L*, uz glagole mišljenja također. Dopuna *o+L* u pregledanome je korpusu veoma slabo potvrđena i uz glagole govorenja i uz glagole mišljenja. U Katančićevu *Svetome pismu Novog zakona* dopune glagolima govorenja i mišljenja redovito su prevedenice prema latinskom izvorniku.
- U bosanskih franjevacu u pregledanome je korpusu potvrđena dopuna *od+G* uz

²² O tome piše Kravar (1991: 124) primjećujući da je ranosrednjovjekovna nabožna lirika razvila meditativne tipove pjesama zasnovane na zakonitostima bezglasnoga govorenja i razmišljanja, unutarnjega govorenja popraćenoga osjećajima ranije nego svjetovna lirika te kaže: "U naših se pjesnika pjesme toga tipa obično javljaju s generički distinktivnom oznakom "razmišljanje" /također "premišljanje", "razmišljenje") u naslovu. Javljaju se kadšto i pod eliptičnim naslovima tipa *Od veličanstva Božjijeh, Vrh u grijeha, Od ohola čovika*, kod kojih se po djelomično nevezanu prijedlogu prepoznaje da zapravo znače: (*Razmišljanje od veličanstva Božjijeh, (Razmišljanje) vrhu grijeha, (Razmišljenje) od ohola čovika.*"

glagole govorenja, dopuna *od+G* i dopuna u besprijedložnome akuzativu uz glagole mišljenja uz rjeđu dopunu *o+L* uz glagole mišljenja.

Tablica pokazuje kako je latinska konstrukcija *de+Abl* prevedena u Kašićevu prijevodu Biblije i Katančićevu Svetome pismu Novog zakona.

lat.	Kašić, <i>Biblija</i>	Katančić, <i>Sveto pismo novog zakona</i>	<i>Biblija, 1968.</i>
Tunc intellexerunt discipuli, quia <i>de Joanne Baptista</i> dixisset eis. Mt 17.13	Tada razumiše učenici ere <i>od Ivana Karstitelja</i> bieše bio rekao njima.	Tad razumiše učenici, da je <i>od Ivana Kerstitelja</i> rekao njima.	Tada razumješe učenici da im govori <i>o Ivanu Krstitelju</i> .
Dicens: quid vobis videtur <i>de Christo?</i> cujus filius est? Dicunt ei: David. Mt. 22.42	veleći: Što vi scienit <i>od Karsta?</i> Čigov je sin? Govore oni: Davidov.	Rekav': što vam se vidi <i>od Krsta?</i> či je sin? velemu: Davida.	"Što mislite <i>o Kristu?</i> Čiji je on sin?" "Davidov" odgovore mu.
Ille autem dicebat <i>de templo corporis sui.</i> Iv. 2.21.	A on govoraše <i>od crkve tiela svoga.</i>	Oni pak veljaše <i>od crkve tiela svoga.</i>	Ali je on govorio <i>o hramu svoga tijela.</i>
...per dies quadraginta apperens eis, et loquens <i>de regno Dei.</i> Dj. Ap. 1.3.	...za četrdest dana prikazujući se njima i besiede <i>od kraljestva Božjega.</i>	...za četerdeset dana ukazujući se njima, i govore <i>od kraljevstva Božjeg'.</i>	...ukazivao im se četrdest dana i govorio im <i>o kraljevstvu Božjem.</i>

- U Andrije Kačića Miošića također je obilato potvrđena dopuna *od+G* uz glagole govorenja.
- U kajkavskome je književnom jeziku dopuna *od+G* uz glagole govorenja stabilna norma, uz glagole mišljenja potvrđena je i ta dopuna uz dopunu u besprijedložnome akuzativu; dopuna *o+L* u pregledanome je korpusu posve rijetko potvrđena; činjenica da u kajkavskome književnom jeziku u tome smislu gotovo nema kolebanja može dobrim dijelom objasniti činjenicu da je u vrijeme uspostave standardnog jezika (ilirsko doba) dopuna *od+G* prepoznata kao kajkavska, a dopuna *o+L* kao štokavska (zanemaruje se pritom činjenica da je ona i bitnim sintaktičkim obilježjem književne štokavštine, i čitavoga hrvatskoga književnoga jezika). *Od+G* međutim, kako se pokazuje u ovome radu, obična je dopuna u svim trima hrvatskim književnim jezicima, upravo u doba početaka oblikovanja standarda i upravo jedna od oznaka njegove kodiranosti u cijelome njegovu prostornome protegu.
- I u čakavskome književnom jeziku norma je stabilna i ne razlikuje se od stanja opisanog u prethodnome radu.

U sva tri hrvatska književna jezika situacija je prilično ujednačena. Može se sa sigurnošću reći da se do 19. stoljeća dopuna *od+G* uz glagole govorenja i mišljenja i dopuna u besprijedložnome akuzativu uz glagole mišljenja prepoznaje kao stalnica književnoga

jezika, oznaka njegove kodificiranosti i jedan od onih elemenata koji omogućuju da ga se promatra i razumije kao jedinstven sustav. U dubrovačkih pisaca češća je uporaba dopune u akuzativu uz glagole mišljenja (situacija odgovara onoj potvrđenoj za čakavski književni jezik do 17. stoljeća), u slavonskih pisaca i bosanskih franjevaca i uz glagole mišljenja obilato je potvrđena dopuna *od+G*.

U korpusu pregledanome u ovome radu pokazuje se općenito prevlast dopune *od+G* i uz glagole govorenja i uz glagole mišljenja. Dopuna u besprijedložnome akuzativu, u razdoblju i jeziku promatranome u prethodnome radu ograničena na glagole mišljenja, potvrđena je i uz glagole govorenja i uz glagole mišljenja. Dopuna *o+L* također je potvrđena i uz glagole govorenja i mišljenja, znatno rjeđe od dopune *od+G* koja posve očito u sva tri književna jezika, upravo u čitavome hrvatskome književnom jeziku ima stabilan status književne sintaktičke konstrukcije. U razdoblju ulaska u standardizacijsko razdoblje, na početku toga razdoblja, dopuna *od+G* čvrsta je značajka i oznaka književnog jezika u sva njegova tri narječna lika. Važno je napomenuti da je prisutna i u štokavskome književnome jeziku (što npr. Zima govoreći o dopuni *od+G* uz glagole govorenja i mišljenja posve zanemaruje) i to na svim njegovim područjima: u književnome jeziku slavonskih pisaca, bosanskih franjevaca i dalmatinskih pisaca. Čvrstom je oznakom i Gundulićeva jezika i jezika ostalih dubrovačkih pisaca. U korist dopune *o+L* norma će odlučiti na temelju govora, djelomično i pisane riječi, odustati konačno od dopune *od+L* i zbog toga što je ona značajkom samo i isključivo hrvatskoga književnog jezika i srpski je ne poznaje (iako tu dopunu poznaju hrvatski govori svih triju narječja), kao što će u želji da se stvori standardni jezik šire štokavske osnove (ilirizam, vukovci)²³ dopuna *od+G* biti pogrešno prepoznata kao (samo) kajkavska. O tome kako je dopuna *od+G* ostala značajkom hrvatskoga književnog jezika, a nije ušla u hrvatski standardni jezik bit će još riječi u točki 5.

4.2. Dopuna *vrh / vrhu / svrhu / više + G*

Dopuna u genitivu uz glagole govorenja i mišljenja s prijedlogom *vrh / svrh / svrhu / zvrhu / više* također je sintaktička prevedenica prema latinskomu *super+Abl*. Potvrđena je u Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku (s.v. *super... hae super re scripsi ad te; od ovega, ali zverhu toga jesem tebi pisal; ich habe dir von dieser Sache geschrieben*). U kajkavskome književnom jeziku na uporabu te dopune utječe ne samo latinski, već i njemački jezik (*über+G*: *über dieses*, u Jambrešića). I dopuna *od+G* (*von+G*) ima uporište ne samo u latinskome, ne samo u književnoj tradiciji cjelokupnoga hrvatskog književnog jezika u čitavu njegovu opsegu, nego i njemačkome jeziku čiji je utjecaj velik na kajkavskome području. U pregledanome korpusu dobro je potvrđena u jeziku dubrovačkih pisaca.

²³ U AR veoma je malo primjera za dopunu *o+L* uz glagole *govoriti, misliti, pisati, znati* (s.v. *o*, str. 288). Navodi se da se spominje u Vukovu rječniku. Hrvatski su primjeri iz djela Mavra Vetranovića, Nikole Nalješkovića, Marina Držića, Jerolima Kavanjina, Filipa Lastrića.

govoriti // reći // besjediti // razgovarati se + vrh / vrhu / svrhu / više + G

Razgovarajući se na domu z' ženom svojom ... vrhu besid od Petra slišanih. *Franjo Glavinić*

Da se ne govori vrh tega posla, kad se vrhu njega i ne misli. *Ardelio Della Bella*; Koje je čudo, da se ne govori vrh tega posla. *Ardelio Della Bella*. Ču jedno pripovijdanje više svitovne ispraznosti. *Ardelio Della Bella*; Jezuse, i ti prosti, čim razmišljam vrh dubina neizhitne tve mudrosti. *Ivan Gundulić*; Da si obro ti danaske više toga govoriti. *Bernardin Zuzzeri*; Više raja besjedeći. *Bernardin Zuzzeri*; Više ovijeh istijeh riječi uze puku besjediti. *Bernardin Zuzzeri*; Stvari, više kojieh sam vam besjedio. *Bernardin Zuzzeri*; Tri slova, vrh kojieh neću druge rijeti, neg' da su među sobom različna. *Rajmundo Đamanjić*; Pjesan vrhu porođenja Gospodinova. *Ignjat Đurđević*; Vi vrh sebe pomnju imajte. *Junije Palmotić*; Žestoci su božji sudi više stvari bez razloga! *Junije Palmotić*; Beside ... svrhu evanđelja nediljnijeh. *Matija Divković*. More biti da ćemo se razgovoriti i još svrhu ovog slovoedja. *Filip Lastrić*. Druge smo pute svrhu ovoga govorili. *Filip Lastrić*; Slidim svrhu ovoga članka besidit. *Jerolim Filipović*

I zaisto pri mnogih drugih narodih smejali bi se zverhu takovoga ... *Danica* 1835, br. 17: 65; ... zatim pako dojdou razgovori vrhu posebnih strankah dogodovščine Ilirske. *Ljudevit Gaj*; Ovdč ćemo saznati ... izvjestja vrhu sreće i nesreće predjovah naših, vrhu starih gradov i varošev; vrhu znamenitih městah i starih plemenah... *Ljudevit Gaj*

razmišljati // razmišljanje vrh + G

Razmišljaju serafini vrh njegove predobrote. *Jerolim Kavanjin*

Koje je čudo da se ne govori vrh tega posla, kad se vrh njega ne misli? *Ardelio Della Bella*; Čim razmišljam vrh dubina neizhitne tve mudrosti. *Ivan Gundulić*

4.3. Dopuna u dativu s prijedlogom *k* i dopune u besprijedložnome dativu uz glagole govorenja

U Katančićevu prijevodu *Svetoga pisma* dosljedno se konstrukcija *ad+A* uz glagole govorenja prevodi konstrukcijom *k+D*; to je, međutim, svjesno nastojanje da se što doslovnijim prijevodom što je moguće manje okrnji svetost izvornika. Tako se konstrukcija *k+D* u slavonskih štokavaca u vrijeme oblikovanja standardnoga jezika prepoznaje kao značajka osobita biblijskoga stila. U starijemu Kašićevu prijevodu nema preuzimanja te sintaktičke prevedenice s latinskoga. To pokazuje da ona nije živa, da se već u Kašićevo vrijeme prepoznaje u književnome jeziku kao knjiški kalk koji nije uhvatio dubljega korijena, te da činjenicu da je Katančić upotrebljava u svome prijevodu treba tumačiti drugim, isključivo stilskim razlozima i osobitim razumijevanjem prijevoda.

Tablica pokazuje nekoliko usporednih mjesta iz Kašićeve *Biblije* i Katančićeva *Svetoga pisma Novog zakona*.

lat.	Kašić, <i>Biblija</i>	Katančić, <i>Sveto pismo Novog zakona</i>	<i>Biblija</i> , 1968.
Dixit autem Maria <i>ad angelum</i> :... Lk. 1.34	Reče tad Maria <i>angelu</i> : ...	Reče pak Maria <i>k' anđelu</i> :reče Marija <i>anđelu</i> ...
Illis autem abeuntibus, coepit Jesus dicere ad turbas de Joanne: quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? Mt 11.7	A oni otišađi, poče Jesus <i>govoriti mnoštvom od Ivana</i> : Što ste izišli u pustinju gledati, terst vitrom vianu?	Oni pak otišav', poče Isus <i>govoriti k' mnoštvu od Ivana</i> : što ste izišli u pustinju vidit'? trsku vitrom zanihanu?	Kad su oni otišli, poče Isus <i>govoriti mnoštvu naroda o Ivanu</i> : "Što ste izišli gledati u pustinju? Trsku koju vjetar ljulja?"
Et cum discessissent nuncii Joannis, coepit <i>de Joanne</i> dicere <i>ad turbas</i> ; quid existis in desertum videre? arundinem vento agitatam? Lk. 7.24.	I bivši se dilili poslanici Ivanovi, poče <i>od Ivana</i> govoriti <i>mnoštvom</i> : što ste izišli izišli u pustinju vidjeti? Terst li od vjetra vijanu?	A kad bi otišli bili javnici Ivana, poče <i>od Ivana</i> govorit <i>k' mnoštvam</i> : što ste izašli u pustoš vidit'? Trsku vitrom zanihanu?	Kad Isusovi izaslanici odoše, Isus poče govoriti <i>mnoštvu naroda o Ivanu</i> : "Što ste izišli gledati u pustinju? Trsku koju vjetar njiše?"
...Et dixit mater ejus <i>ad illum</i> : fili, quid fecisti nobis sic? ecce pater tuus et ego dolentes quaerebamus te. Et ait <i>ad illos</i> :... Mt. 2.48./49.	I reče <i>mu</i> mati njegova: Sinko, čemu si tako učinio nama? Evo otac tvoj i ja boleći se iskahomo tebe. I reče <i>njima</i> :...	...I reče <i>mati</i> njegova <i>k' njemu</i> : sinko, što nam učinih tako? Evo otac tvoj, i ja žalostni tražismo te. I reče <i>k' njima</i>te <i>mu</i> majka rekne: "Dijete moje, zašto nam to učini? Gle! Otac tvoj i ja s bolom smo te tražili." "Pa zašto ste me tražili?" – <i>odgovori im</i> .

U prethodnome je radu (Hudeček (2001: 109) zaključeno da je i u razdoblju do kraja 17. stoljeća u čakavskome književnom jeziku uporaba prijedložne dopune *protu*, *proti*, *protiv(a)*, *proc*, *k(a)+D* rijetka i potvrđena uglavnom u djelima u kojima je prisutan utjecaj hrvatskostaroslavenskoga jezika u kojem je ta dopuna česta. U daljnjemu se književnojezičnom razvoju ta dopuna gotovo u potpunosti odbacuje, ona postoji samo kao snažan stilski obilježivač osobitoga biblijskoga stila.

U *AR* uz primjer *Vidi* (*sv. Antun*) *Isukrsta, proti komu veselo reče... Franjo Glavinić* stoji značenje 'izriče se smjer', dok uz ostale primjere iz Glavinićeva djela stoji značenje 'proti s dativom isto što dativ sam' (s.v. *proti*)²⁴. Primjeri s prijedlogom *k*, *proti*, *suprot* mogu se razumjeti tako da se uporabom prijedložnoga dativa želi naglasiti usmjerenost poruke njezinu primatelju. Ipak je u pregledanoj građa uporaba tih prijedloga rijetka, te je ipak vjerojatno riječ o čisto književnoj prevedenici, knjiškome kalku prema latinskomu jeziku, koji

²⁴Protiva djavlu ovako reče ...; Reče...Gospodin k njemu; Sveti otac upade u beteg, ki jur na svrhi budući reče proti duši svojoj ovaku: izadji dušo moja, ča se bojiš?; Proti kim (anđelima) ovako reče: Martin ovom svitom ogrnu me.

je nestao iz književnojezične uporabe prije nego što se njegovo značenje moglo pouzdano odijeliti od značenja besprijedložnoga dativa (značenjske su nijanse, ako su i postojale, bile premalene da se spriječi sintaktička sinonimija te da jedna od tih konstrukcija ne nestane iz uporabe). Neke naznake da se u književnome jeziku pokušala uspostaviti takva razluka, to jest da je dopuna *k+D* uz glagole govorenja potvrđena u situacijama u kojima se želi naglasiti usmjerenost govora (poruke, molitve, vapaja, molbe) primatelju (najčešće Bogu, proroku itd. ili pak onomu kojem se Bog ili koji biblijski lik obraća, pojedincu ili skupini) daju primjeri: Ovo je grijeh, koji vapi *g bogu. Matija Divković*; Žena nika vapijaše *k Elizetu proroku. Ivan Bandulavić*; Vapih tako *k privišnjemu. Ignjat Đurđević*; *K tebi zajedno s Brnardinom s. vapijemo. Filip Lastrić*. I u ostalim se primjerima iz *AR* vidi da su primjeri iz tekstova nabožne tematike ili tekstova namijenjenih crkvenoj uporabi.

4.4. Frazeologizirana dopuna u akuzativu s prijedlogom *na* u značenju ‘klevetati’

Dopuna *na+A* prema latinskomu *in+A*²⁵ stoji uz glagole govorenja u značenju ‘protiv koga’ tvoreći s njima frazeologizme značenja ‘klevetati’: *reći /kazati (zlo, laživo, Ø) na koga* u značenju ‘oklevetati koga, kazati o komu neistinu’.²⁶ Može se tumačiti i činjenicom da je dopuna *na+A* česta uz glagol *mrziti* (izrazito dakle negativna konotacija): ... i zato *na njega* svak *mrzaše i zlo od njega govoraše ... Andrija Kačić Miošić*; I to su, moj štioče, svrhe za koje ja ovi trud činim, koji, ako si roda od starine gospodskoga, viteškoga ili junačkoga, ufam se biće ti ugodan, ako li nisi, *na moje mrzićeš knjižice... Andrija Kačić Miošić*; Ovu stvar kada razumiše oni koji s kraljem bihu, počеше faliti Cijaslava, a kuditi njegova otca Radoslava *i na njega mrziti ... Andrija Kačić Miošić*. Primjer dopune *na+A* uz glagol *mrziti* ima još i Brlić u svojoj gramatici *Grammatik der illirischen Sprache* (1842: 356): ona merzi *na klevetanje*.

reći+na+A // reći zlo (laživo) na +A

Da *na njega* tko ne kaže da on laže. *Vid Došen*²⁷; Kad usprogone vas i reku svako zlo na vas. *Stijepo Rosa*; Što rekoste laživo *na iskrnjega. Đuro Bašić*; Mnozim zla mnoga rekla si *na mene. Dominko Zlatarić*

Toj dopuni sinonimna je dopuna *za+I*, to jest tomu frazemu frazem *reći za kim*, npr.: Nije moguće, da *za njima* što ne rečemo, jer mnogi trguju s većom lakomostju nego i ljudi svitovni. *Josip Banovac*; Kada ljudi reku zlo *za vami. Matija Divković*

²⁵ Npr. *in Catilinam – protiv Katiline*.

²⁶ Usp. Hudeček (2001: 105).

²⁷ Taj se primjer u *AR* (str. 912, s.v. *kazati*) uzima zajedno s primjerom: Za sina kažu, da ima... *Mon. croat.* 234. Iako je sintaktička struktura tih primjera (po kojoj su i svrstani zajedno) podudarna (“subjekat podložne rečenice stoji u acc. s prijedlogom *na* ili *za* u glavnoj”), njihovo se značenje nikako ne podudara; u Došenovu je primjeru riječ o frazeologiziranoj strukturi *reći /kazati (zlo, laživo, Ø) na koga* u značenju ‘oklevetati koga, kazati o komu neistinu’.

5. Stanje u gramatikama i rječnicima

U svojem rječniku Della Bella (1728: 38) ima uz glagol *govoriti* dopunu u lokativu s prijedlogom *o*: govorim *o tebi*.

Kasnije gramatike, a isto se stanje može iščitati i iz rječnika, govore međutim da je običnija dopuna u genitivu s prijedlogom *od*. J. Vončina (1975) u studiji o jeziku Antuna Kanižlića pokazuje da je veoma velik utjecaj Della Belle na Kanižlićev jezik. Slavonski pisci 18. stoljeća unatoč tomu prepoznaju dopunu u genitivu s prijedlogom *od* uz glagole govorenja i mišljenja kao stabilnu normu čitava hrvatskoga književnojezičnoga prostora, i u svojim se pokušajima očito oslanjaju na načelo proširenosti i na tradicijsko načelo, a ta načela i suvremeno jezično normiranje prepoznaje kao važna.

U svojim gramatikama Lovro Šitović Ljubušak i Blaž Tadijanović ne daju izravno pravilo o uporabi genitiva s prijedlogom *od* kao dopune glagolima govorenja i mišljenja, ali i jedan i drugi u predgovorima svojim priručnicima imaju ovakve rečenice: Ako li se pak govori ili piše *od vilajeta, grada, sela ili dostojanstva... Tadijanović* (str. XVII). Priporučujem vami, o mladići, da se svegdar meju vami disputate *od vaših lekcijah. Ljubušak* (iz predgovora, str. 6). I Relković u *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* donosi primjer: *Od koga govorite?* (str. 319), a Josip Jurin (1793: 127) ima naslov: Što govori se *od ovi padanja slideći* to jest nominativ, dat. i voc.

F. M. Appendini u svojoj gramatici *Grammatica della lingua Illirica...* ocjenjuje uporabu genitiva s prijedlogom *od* uz glagole govorenja i mišljenja s normativnoga gledišta. Nabrajajući glagole koji imaju dopunu u lokativu (str. 273) s prijedlogom *o* nabraja i glagole: *misлити* (misлити o kojoj stvari), *pisati / besjediti / zboriti / razložiti / o komu god ili o kojoj stvari* (među glagolima koji imaju dopunu u genitivu s prijedlogom *od* nema glagola govorenja i mišljenja). Nabrajajući glagole koji imaju dopunu u akuzativu s prijedlogom *za*, donosi i glagole govorenja i mišljenja: *rjeti, govoriti, znati, čuti, pisati*. Na tome mjestu napominje da se katkad namjesto prijedloga *za* upotrebljava prijedlog *od*, ali kaže: “Volgarmente si dice *od* in vece di *za*; ma contro le regole della buona sintassi illirica.” (str. 250).

Appendiniju odgovara Šime Starčević u *Novoj ričoslovinci iliričkoj* (1812: 97): U òvi rěd postavlja Otac Appendini ...vrimenoricsi *rieti* iliti *rechi, govoriti, csuti, pisati* i *znati*, u prilici: *Shto su rekli, ali govorili, csuli, pisali i znali za tvoga brata?* i vèli na istom mistu da se protivì zákonim dobròga krasnòslovja iliricskoga potribovati *od* misto za n. p. *Shto su csuli od tvoga brata?* Uzdam se, da ne bude zamiriti, ako mu se rěcsè, da bi se òvo moglo protiviti zákonim njegova, a ne iliricskoga krasnòslovja. (1812: 97).

Starčević, dakle, u prvoj polovici 19. stoljeća, uporabu genitiva s prijedlogom *od* uz glagole govorenja i mišljenja smatra posve dobrom i ne slaže se s Appendinijem da bi umjesto genitiva s prijedlogom *od* uz takve glagole trebalo upotrebljavati akuzativ s prijedlogom *za*.²⁸

²⁸ U pregledanome je korpusu ta dopuna rijetko potvrđena:

reči // čuti // kazivati + za + A: Što će pravda za to reći. Vid Došen; Pak ti nisam za nju kazivala. Matija Antun Relković; Zašto bi ja za ove novce komugod kazivao. Matija Antun Relković

Brlić u svojoj gramatici *Grammatik der illirischen Sprache* (1842) nema izravnih uputa o tome kakvu dopunu trebaju imati glagoli govorenja i mišljenja; međutim, u praktičnome dijelu gramatike donosi ove primjere: Više bo putah još žive onaj, *od koga* mislimo, da je mertav (str. 305), Što vi dakle mislite *od budalastog nakanjenja* našeg strica? (str. 358), govori *od svemogućstva Božjega* (str. 202).

Babukić u *Ilirskoj slovnici* (1854: 336, 338) piše da prijedlog *o* zahtijeva lokativ u razgovoru ili pripovijedanju na pitanje: *o kom, o čem?*, te donosi primjere: mi se razgovaramo *o Petru, o Nikoli, o Stjepanu, o Stanku* itd., *govorit o svačem, o ničem, o našoj sreći, o našem veselju, o njihovoj tuzi i nevolji* itd. Nadalje tumači da prijedlog *za* zahtijeva akuzativ na pitanje *za koga ili što?* te donosi primjere: *za koga ili za što pitaš? Za brata, za oca, za majku, za sestru; – za nož, za knjigu* itd.

Antun Mažuranić u *Temeljima ilirskoga i latinskoga jezika za početnike* (1839) ima u naslovima poglavlja (*O imenu, O glagolju, O rěčozpitivanju*) te u tekstu (*Što se osobitoga ima znati o glagoljih odložnih*, str. 118) dopunu *o+L* uz glagole govorenja. Tako je i u *Slovnici Hervatskoj* (1859), u kojoj oprimirujući kako je *o* lokativni prijedlog donosi primjer: *misлити o čem* (str. 137). Zanimljivo je u tome kontekstu komentirati primjer iz spjeva njegova brata Ivana Mažuranića *Smrt Smail-age Čengića*: *Misli aga svakojake misli: od balčaka i od djevojaka, i od lova, i od sokolova, i od zlata i od ljuta rata, od kolaca i Crnogoraca, od džilita i od kopja vita*. Taj primjer pokazuje da u to vrijeme, sredinom 19. stoljeća, dopuna *od+G* živi kao sastavnica književnoumjetničkoga funkcionalnog stila, da se osjeća živim dijelom književnojezične tradicije.

Adolfo Veber Tkalčević u *Slovnici hěrvatskoj* (1876: 123) u poglavlju *O predložih s genitivom* pišući o značenju prijedloga *od* upozorava i na ovo njegovo značenje: “f) naznačujući predmet govora (ono što *o*); n. p. *Nose glasove od mira*. Vuk.” U poglavlju *O predložih s akuzativom i prepozicionalom* piše o prijedlogu *o* (str. 135): “Prepozicional zahtěva, kada znači: a) Objekt koga čina, osobito pripovědanja, pisanja, itd; n. p. ... A da ti još nešto kažem *o tom narodu*. Vraz.” Odnos prijedloga *o* i *od* uz glagole govorenja i mišljenja Veber Tkalčević ne komentira²⁹.

U dodatku gramatici *Anhang zur Grammatik der kroatishen Mundart* (1840: 201) Ignac Kristijanović ima ove naslove: *Od zime, Od pizanya, Od horvatzkoga jezika*, i primjere

misлити za + A: Jer nepravdu hudu moju svakomu ću navijestiti i *za grijeh* ću moj misлити u vječnomu nepokoju. Ivan Gundulić: Već ne misli *za poštenje*, a još manje *za spasenje*. Vid Došen

²⁹ U svojim tekstovima, međutim, ima potvrđenu isključivo dopunu *o+L*. U tekstu *Najnoviji pojavi našega pjesništva* (Književnik, Zagreb 1865): Livij, oko koga se moraš potiti, dok mu razglobiš silne periode, nije krasan, dočim je Ciceron, osobito u razpravah *O prijateljstvu i starosti*, s jasnoće i lasnoće, uprav divan.; Tko hoće danas da pošlje Gjorgjića, Vraza, Demetra, Preradovića, Trnskoga, Niemčića i drugih naših temenjaka *o ljubavi* što napiše, mora dobro promotriti, hoće li ga krila ponieti u veće još visine i miline ...; Neki uzimaju topografičke i povjestne reminiscencije *o gradu Dubrovniku*, koje čine dobrani dio svega pjesmotvora...; ...ter je vriedno progovoriti nešto *o tom pjesmotvoru*, da toga svakako nadarenoga pjesnika sjetimo na neke stvari...; Tako na primjer Zulejma, od poroda u kuli zatvorena, ne vidjevša još nikad mužke glave, tako govori *o ljubavi*, kano da je sred Pariza rodjena i odhranjena. 342. Tako je i u naslovima djela Vebera Tkalčevića: *O slogu hervatskom* 1869, *Listovi o Italiji* 1861, *O pridavniku* 1871, *O glagolju* 1873, *O našem pravopisu* 1864.

poput ovoga: Ov isti premissljavao je jednoč *grobje mertveh* ... 225 (glagol mišljenja s dopunom u akuzativu).³⁰

Stanje se u gramatikama lako može objasniti i upravo ono pomaže da se lako postavi granica koja dijeli uporabu dopune *od+G* od uporabe dopune *o+L* uz glagole govorenja i mišljenja. Uz osamljeno Apendinnijevo gledište, naši gramatičari do polovice 19. stoljeća, to jest do vremena kad iznimno aktivnima postaju gramatičari zagrebačke filološke škole (Babukić, Mažuranić, Veber Tkalčević) implicitno (primjerima koje donose) ili eksplicitno (pravilima, poput Starčevića) prednost daju dopuni *od+G*. Tako je u čitavome 18. stoljeću (Ljubušak, Relković, Tadijanović), tako je i u 19. stoljeću u gramatici Ličanina Šime Starčevića i Slavonca Brlića (gramatika započeta 1822.), koji svoju gramatiku temelji na tradiciji slavonskih gramatika i koji se zalaže za uzimanje narodnoga govora za osnovicu standarnomu jeziku, i protivnik je jezika iliraca koji smatra preartificijelnim.³¹

Dopuna *od+G* u to je vrijeme, pokazali smo mnogim primjerima, čvrsta značajka (norma, ako se može govoriti o normi kad je riječ o još nenormiranom jeziku – oznaka kodificiranosti) književnog jezika. Do 1836. godine ilirci kajkavci pišu kajkavskim književnim jezikom i do toga je vremena dopuna *od+G* obilato potvrđena u jeziku iliraca kajkavaca. (Knjižica Antuna Mihanovića koja iz tiska izlazi 1815. godine zove *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku*.) Vidljivo je međutim da se već i tada ilirci kolebaju između dviju dopuna, pa nerijetko upotrebljavaju u istome tekstu, dapače u istoj rečenici, i jednu i drugu. Evo nekih primjera iz *Danice horvatske*, godište 1835:

Starešina ilirskih piscev Appendini nadalje na svetlo dal je Pripovest *od starovečnosti* i slovstva Dubrovničanov vu dvih deleh vu laškom (talijanskom) jeziku. 3: 15, Ljudi slavjanskoga kolena, koji doklam su još mladi bili i lepoga svojega napredka nadati se mogli, nisu *od česa* drugoga ni govoriti, niti pak misliti hoteli, nego *o tom*, kako bi se vsi Slavjani pomadariti mogli... 3: 90, i zato se samo *od ovih* ovde govoriti more ... 90

I Ljudevit Gaj u svome *Proglasu* objavljenom u *Danici ilirskoj* godine 1836. godine upotrebljava i dopunu *od+G* i dopunu *o+L*: Navlastito pako uspomene vrédna i važna znanja *o najvećem* u Evropi *narodu Slavjanskom* u občinskóm: *od njegove starine i dogovščine od njegovoga slovstva i knjižestva*, s jednom rěčjom: sva ona, koja Ilirskoj Bratji od starodavnoga i sadašnjega stališa svih Slavjanskih pukov dosvėdėti i saznati potrebno jest; Prije nego ov naš domorodni oglas zaključimo, rasudimo malko, što dobri, što li drugi ljudi *o naših Novinah* sude.

U trećemu Gajevu *Proglasu* iz 1843. godine (objavljenomu također u *Danici ilirskoj*) obična je dopuna *o+L*, nema više dvostrukosti:

Osobitu pako pozornost obratit ćemo na to da se budu *o predmetih* domovine naše, najjače u obziru političkoga života, još više, nego do sada izvorni sastavci i članci saobćivali ...;

³⁰ Kristijanović se žestoko opirao uzimanju štokavice kao osnovice hrvatskoga standardnog jezika i branio je kajkavski književni jezik (usp. Vince 1990: 214).

³¹ Usp. Vince (1990: 154): “U doba ilirizma nije se slagao s jezičnim zahtjevima iliraca, pa ni svoga ‘zemljaka’ Vjekoslava Babukića, ni Šuleka. Mjesto donekle artificioznog jezika iliraca tražio je čisti narodni govor Kačića, Reljkovića i Došena.”

Od 1836. godine ilirci počinju pisati jezikom utemeljenim na štokavštini i od toga vremena dopuna je uz glagole govorenja i mišljenja redovito *o+L*. Očito je da se u oblikovanju njihova jezika zanemaruje slavonska i bosanska književnojezična značajka: uporaba dopune *od+G*, te da se ta dopuna veoma usko razumijeva kao oznaka kajkavskoga književnog jezika ili hrvatska književnojezična zastarjelica. Tako u slučaju dopune *od+G* koju gramatičari zagrebačke filološke škole izrijekom ili primjerima proskribiraju, možemo govoriti o rijetkome slučaju u kojemu se zatiranje jedne književnojezične oznake može gotovo posve točno vremenski locirati, i koja se zatire uvođenjem standardnog jezika koji daje prednost dopuni *o+L* potvrđenoj u mnogim štokavskim pa i nehrvatskim govorima nauštrb književnojezične dopune *od+G* (koja je također potvrđena i u nekim hrvatskim govorima, usp. Ivšić (1913), Šupuk (1952)).

Ilirci i pripadnici zagrebačke filološke škole nakon 1836. godine ne “griješe” u uporabi dopune *o+L*. Ona je potvrđena i u Šulekovim djelima i u djelima Vebera Tkalčevića, Stanka Vraza, Ognjeslava Utješenovića Ostrožinskog itd., u naslovima njihovih programskih spisa i radova:

- Stanko Vraz: *Sud o slogu; O Dubrovčanima*; Dimitrija Demeter: *Misli o ilirskom književnom jeziku*; Ognjeslav Utješenović Ostrožinski: *Misli o krasnieh umietnostih* (podnaslovi: *O pjesničtvu u obćem, O pjesničkom slogu u obćem, O spojenju samoglasnikah, O sroku ili rimi*); Mirko Bogović: *O utemeljenju narodnoga kazališta*; Bogoslav Šulek: *O lučbenom nazivlju*; Vinko Pacel: *Nauk o dudarstvu, bubarstvu i svilarstvu, Nješto o našem glagolu, Još nješto o našem glagolu*

i u tekstovima:

- Bogoslav Šulek, *Srbi i Hrvati* (Neven, 1856): Rieč je, da se *o dobroj ženi* i ne govori. Ovo bi se moglo i za slogu kazati, da je ondje najviše ima, gdje se *o njoj* najmanje sbori. Kod Južnih Slavena toliki su pjesnici uznosito spjevali slogu, i toliko pisali *o njenoj spasonosnosti*, da ne bismo više znali rieči k tomu dodati, i da nitko *o njezinoj koristi* dvoumiti ne može. 179; Da to samo ovaj ili onaj učini, ne bismo *o tom* rieči prosporili... 181; Još ćemo se bolje *o tom* uvjeriti 187; *O hrvatskom lučbenom nazivlju: O tom* češ se uvjeriti kad posmotriš barbarizme hrvatskoga jezika. 229; Sastavljanjem i slučivanjem ovih počelah postaje ono nebrojeno mnoštvo svakojakih slučajah, *o kojih* govori lučba. 240
- Stanko Vraz, *O Dubrovčanima* (1847): Ako hoćemo nestrano da sudimo *o naših Dubrovčanih*, trēba da njihova dēla iztražimo bez ikakvog zanešenja. 166, Budući da namēravamo *o nekotih neizvēstnostih i nedostacih* našeg načina pisanja obilatiju jednom povesti, rēč, ... 165; Mi dragovoljno primismo tu razpravu dvojice naših učenih glavah *o pravopisu i jeziku našem*... 165; To vrēme došlo je (ja bi sam reko) upravo sad i za rēč *o našem načinu pisanja*, gdē su se pomolile opet nekolike glave, vičući pred svētom na njega. 165

pa i u tekstovima objavljenim u *Danici ilirskoj* (primjeri iz 1844: 1):

- Nikoje misli *o narodnom sdruženju* (naslov); Domaćna naučiteljah naših *o književnih, obartnih i mudroznanih predmetih razbiranja*, narodnim jezikom objavljena... ;

Kada dakle sutradan kralj k ručku dojde, zavarne govori o *štednji*...; U zalud si je oštroumna grofica glavu razbijala s ovom zagonetkom, u zalud je ostalo društvo o *njoj razmišljavalo*...; Kratko izvjestje o *Osmanu* Gundulićevu (napisao Vjekoslav Babukić kao "tajnik društva čitaonice narodne")³²

I u Frana Kurelca, prvaka riječke filološke škole, potvrđena je isključivo dopuna *o+L*, iako se on ne slaže s ilirskom idejom i zalaže se za očuvanje starine: Mulj govora nespretnâ i nepodobnâ nanešen na obale našega jezika: ili o *barbarismih* (naslov, 1873). To jasno potvrđuje da je u vrijeme njegova djelovanja dopuna *o+L* posve prihvaćena te da se dopuna *od+G* razumijeva kao oznaka kajkavskoga književnog jezika i štokavska književna zastarjelica.³³

6. Zaključak

Dopuna *od+G* nadrađa okviru pojedinoga književnog jezika: prisutna je i u čakavskome književnom jeziku, i u štokavskome književnom jeziku, i u kajkavskome književnom jeziku. Upravo je uporaba genitiva s prijedlogom *od* uz glagole govorenja i mišljenja (uz glagole mišljenja češće stoji dopuna u akuzativu nego dopuna u genitivu s prijedlogom *od*) stabilno i prepoznatljivo sintaktičko obilježje hrvatskoga književnog jezika u čitavu njegovu prostornome i vremenskom opsegu: ta je sintaktička prevedenica potvrđena u svim hrvatskim književnim jezicima u čitavome predstandardnom razdoblju i u razdoblju početaka standardizacije hrvatskoga jezika. Mnogo je oznaka (gramatičkih konstrukcija) književnoga jezika koje su do polovice 19. stoljeća živjele ne čitavu njegovu području i koje je predstandardizacijsko doba prepoznalo kao normu, stalnicu jezika koji je težio

³² Zanimljivo je kako autor članka u *Danici ilirskoj* (1844.) upotrebljava dopunu *od+G* uz glagol *znati* (znati *od rečene historie*), ali kako u nabrojanim u kojemu često ima *od... do* prelazi na uporabu dopune *o+L* u naslovima:

Budući da sam dao na svjetlost u italijanski jezik historiu od Dalmacie, razmislio sam, da bi ugodno i koristno bilo dati na znanje i slavenskom narodu ove daržave i svih drugih na svētu, što je najpotrebitie znati *od rečene historie*...

Ova historia (Storia) od Dalmacie biti će razděljena u šest dëlal.

I. *Od* najstariih vrëmenah *do* osvojenja dalmacie po Rimljanih

II. *Od ... do*

III. *Od ... do*

IV. *O Dalmacii* pod krunom kraljah ungarskih

V. *O Dalmacii* pod republikom metlačkom.

³³ Primjeri iz Kurelčeva *Recimo koju* (1860): ...da i drugi narodi dobro o *njem* sude...; Nu bude o *tom* govora i u mojem *Tumaču*.; Nu dosta o *trica*!; ... ima on, učen Rus, neko pravo, mišlju, o *našem jeziku* suditi.; Kad ga je zapitao, što mu se o *njem* vidi, odreče mi bistrić...; Još koju o *vremenu* budućem glagola našega.; Šafárik napominje u najnovijoj knjizi svojoj o *pradomovini* glagolskoga pisma...; Novijega vremena i o *tom* učeni se ljudi naši pregovarali: ima li se u našem jeziku pisat gerundium ili ne.; Zametnusmo vsak razgovor, te napokon i o *gerundiju*.

normizaciji (takva je i dopuna u akuzativu uz glagole mišljenja). Na odbacivanje tih gramatičkih konstrukcija utjecala je jezična politika unutar koje su se te oznake nerijetko prepoznavale kao kajkavske, jer nisu živjele na čitavome štokavskome (i nehrvatskom) području, iako su bile posve ukorijenjene i u hrvatskome štokavskom jeziku.

Dopuna *k+D* uz glagole govorenja nije se značenjski dovoljno razdvojila od dopune u besprijedložnome dativu, iako se iz primjera može zaključiti da je njome naglašavana usmjerenost poruke njezinu (obično molbe, vapaja ili kakve važne poruke) primatelju (obično Bogu, proroku i sl. ili osobi ili mnoštvu kojima se obraća Bog, prorok itd.), ističe se njezina važnost ili za njezina pošiljatelja ili za njezina primatelja. Kako ta značenjska nijansa nije bila dovoljno naglašena i važna, jedna je od tih dviju sinonimnih konstrukcija, dopuna u besprijedložnome dativu uz glagole govorenja istisnula iz uporabe drugu (ili je druga ograničena na vjersku, biblijsku prijevodnu prozu, usp. prijevod Katančićeva *Svetoga pisma novog zakona*).

Dopuna *na+A* uz glagole govorenja u frazeologiziranu značenju “oklevetati koga” nije uhvatila čvršćega korijena u hrvatskome književnome jeziku, kao ni dopuna *vrh / vrhu / svrhu / zvrhu / više + G*.

Izvori

- Bujas, Ž. (1975) *Kompjutorska konkordancija Gundulićeva “Osmana”*, Zagreb.
- Juraj Barković, *Vila Slovinke*, Švelec, F. (prir.) Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb.
- Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića* (1940) Stari pisci hrvatski, Knjiga XXVI, Zagreb.
- Djela M. A. Relkovića* (1916) Stari pisci hrvatski, Knjiga XXIII, Zagreb.
- Bartol Kašić, (1999–2000) *Biblia sacra*, Paderborn – München – Zürich.
- Matija Petar Katančić (1831) *Sveto pismo Novog zakona*, Budim.
- Kuna, H. (1974) *Hrestomatija starije bosanske književnosti*, Knjiga I, Sarajevo.
- Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Matija Antun Relković, *Satir iliti divji čovik*, (1988) Vončina, J. (prir.) Biblioteka Temelji, Knjiga IV, Zagreb.
- Danica horvatska* (1835), *Danica ilirska* (1844).
- Programski spisi hrvatskog narodnog preporoda* (1997) Šicel, M. (prir.) Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb.
- Fran Kurelac, Bogoslav Šulek, Vinko Pacel, Adolfo Veber Tkalčević (1999) *Jezikoslovne rasprave i članci*, Pranjković, I. (prir.) Stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1880–1976) knj. 1.–23. Zagreb.
- Rječnik hrvatskoga kajkavskog književnog jezika* (1984–1999) sv. 1.–9. (a – ožvenk), Zagreb.

Literatura

- Brozović, D. (1970) *Standardni jezik, Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*, Zagreb.
- Brozović, D. (1974) *O jeziku hrvatske književnosti 17. stoljeća*, Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb.
- Dorđević, Đ. (1896) *Matija Divković*, Prilog istoriji srpske književnosti, Beograd.
- Feleszko, K. (1995) *Značenja i sintaksa srpskohrvatskog genitiva*, Beograd.
- Filipović, R. (1986) *Teorija jezika u kontaktu, Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb.
- Franičević, M., Švelec, F., Bogišić R. (1974) *Od renesanse do prosvjetiteljstva, Povijest hrvatske književnosti*, Knj. 3, Zagreb.
- Gabrić-Bagarić, D. (1989) *Jezik Ivana Bandulavića*, Sarajevo.
- Gabrić-Bagarić, D. (1984) *Jezik Bartola Kašića*, Sarajevo.
- Gortan, V., Gorski, O., Pauš, P. (1990) *Latinska gramatika*, Zagreb.
- Havránec, B. (1964) *Problematika miješanja jezika*, Zadarska revija 3, 177–185.
- Hudeček, L. (2001) *Glagoli govorenja i mišljenja u hrvatskome čakavskom književnom jeziku do 17. stoljeća – strani sintaktički utjecaji*, Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 27, 95 – 112, Zagreb.
- Hudeček, L. (2003) *Izražavanje kategorije posvojnosti u hrvatskome jeziku do polovice 19. stoljeća*, Disertacija u rukopisu, 329 str.
- Ivšić, S. (1913) *Današnji posavski govor*, Rad JAZU 196 i 197, Zagreb.
- Ivšić, S. (1970) *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb.
- Kravar, Z. (1991) *Stil i genus hrvatske lirike 17. stoljeća*, u zborniku *Hrvatski književni barok*, Zagreb.
- Kuna, H. (1971) *Jezik bosanske franjevačke književnosti XVII i XVIII vijeka u svjetlosti književno-jezičnog manira*, Zbornik za filologiju i lingvistiku XIV/1, Novi Sad.
- Kuna, H. (1972) *Udio franjevačke književnosti XVIII vijeka u stvaranje literarnog jezika zapadnog srpskohrvatskog područja*, Književni jezik 3–4.
- Kuna, H. (1974) *Hrestomatija starije bosanske književnosti*, Sarajevo.
- Kuna, H. (1976) *Književne koine u relaciji prema predstandardnim idiomima i standardnom jeziku*, Književni jezik V/1–2, 9–20.
- Kuna, H. (1977) *Talijansko-latinski uticaji u jeziku bosansko-hercegovačkih franjevaca XVII i XVIII*, Naučni sastanak slavista u Vukove dane VI, 373–385, Beograd.
- Lukenda, M. (2000) *Ivan Franjo Jukić*, Zagreb.
- Malić, D. (1973) *Počeci hrvatskog književnog jezika*, VII međunarodni kongres slavista u Warszawi, 83–88, Zagreb.
- Malić, D. (2002) *Na izvorima hrvatskoga jezika*, Zagreb.
- Maretić, T. (1910) *Jezik slavonskih pisaca*, Rad JAZU 180, Zagreb.

- Maretić, T. (1915) *Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka, Drugi prilog istoričkoj gramatici našega jezika*, Rad JAZU 209, 173–240.
- Maretić, T. (1916) *Jezik dalmatinskih pisaca XVIII. vijeka. Drugi prilog istoričkoj gramatici našega jezika (Svršetak)*, Rad JAZU 211, 1–92, Zagreb.
- Moguš, M. (1995) *Povijest hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb.
- Moguš, M. (1998) *Pristup jeziku Katančićeva prijevoda Svetoga pisma*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 32, 155–159.
- Pranjković, I. (2000) *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*, Zagreb.
- Pranjković, I. (2001) *Hrvatski jezik 3, Udžbenik za 3. razred gimnazije*, Zagreb.
- Rešetar, M. (1942) *Glavne osobine Gundulićeva jezika*, Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga 272, 1–45, Zagreb.
- Samardžija, M. (1997) *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*, Zagreb.
- Stolac, D. (1992) *Sintaktičke funkcije genitiva u jeziku Tituša Brezovačkog*, Rasprave Zavoda za hrvatski jezik 18, 165–176.
- Šupuk, A. (1952) *Strani sintaktički utjecaji u našem primorskom govoru*, Pitanja savremenog književnog jezika II/2: 264–270
- Tafra, B. (1993) *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Zagreb.
- Vinja, V. (1951) *Calque linguistique u hrvatskom jeziku Marka Marulića*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.
- Vončina, J. (1973) *O kontinuitetu hrvatskog književnog jezika od 15. do 18. st.*, Prilozi Hrvatskog filološkog društva, Zagreb.
- Vončina, J. (1975) *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad JAZU 368, Zagreb.
- Vončina, J. (1979) *Jezičnopovijesne rasprave*, Zagreb.
- Vončina, J. (1988) *Jezična baština*, Književni krug, Split.
- Zima, L. (1887) *Neke, većinom sintaktičke razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine*, Zagreb.

VERBS OF SPEECH AND THOUGH IN THE CROATIAN LITERARY LANGUAGE OF 17TH AND 18TH CENTURIES – FOREIGN SYNTACTIC INFLUENCES

Summary

In pre-standard period of the Croatian literary language, syntactic constructions have been used with verbs of speech and thought which were the consequence of the influence of foreign languages, primarily Latin and Italian. Such syntactic loan translations have not been systematically investigated so far. The paper will deal with these problems: the use of constructions *od+G / o+L /A* with verbs of speech and thought, prepositional constructions with *k+D* with the verbs of speech, etc. These constructions are analyzed in three Croatian literary languages: Croatian čakavian literary language, Croatian kajkavian literary language and Croatian štokavian literary language. Their fate is followed till the end of the 18th century, i.e. in the first decades of standardization of the Croatian language.

Ključne riječi: sintaktičko prevodenje, glagoli govorenja i mišljenja, hrvatski književni jezik 17. i 18. stoljeća, standardizacija

Key words: syntactic loaning, verbs of speech and thought, Croatian literary language of 17th and 18th century, standardization